

14. HET SOCIALISME VAN HENRY VAN DE VELDE.

Denise DE WEERDT

In de studie van de kunstgeschiedenis tekent zich gedurende de laatste jaren steeds meer een trend af, waarbij het bestudeerde onderwerp in een breder socio-cultureel verband geplaatst wordt. De grenzen van het vakgebied worden verruimd, men past nieuwe methoden toe en vertrekt van alternatieve uitgangspunten.

Lieske Tibbe, medewerkster van het Kunsthistorisch Instituut van de universiteit van Nijmegen, heeft volgens dit opzet een studie gemaakt over het samengaan van een kunstopvatting met een progressieve beweging, de Art Nouveau of Jugendstil en het socialisme (1). Dit is op zichzelf niet nieuw, het verband tussen de twee werd al dikwijls opgemerkt. Lieske Tibbe heeft de relatie echter onderzocht aan de hand van een concreet voorbeeld, dat de problematiek situeert in de Belgische kunstwereld en in de Belgische Werkliedenpartij.

De grote voorman van de Art Nouveau, architect, estheticus en stijlvernieuwer Henry van de Velde was Antwerpenaar van geboorte, kreeg zijn opleiding aldaar en publiceerde zijn theorieën aanvankelijk in Belgische tijdschriften. De architectuur en de toegepaste kunsten beleefden dank zij hem een wedergeboorte in heel Europa. Maar zoals wel meer met uitzonderlijke Belgische figuren het geval is, duurde het lang voor hij sant in eigen land werd. Van de Velde werd

(1). Lieske TIBBE. Art Nouveau en socialisme. Henry van de Velde en de Parti-Ouvrier Belge. Den Helder, 1981, 104 p. (Kunsthistoriese schriften, 5).

gewaardeerd in de jonge socialistische beweging, maar kon pas goed aan de slag gaan met de uitwerking van zijn ideeën in Duitsland en Nederland.

Hij revolteerde tegen het algemeen gebrek aan stijl van de 19de eeuw, hij walgde van het klakkeloze imiteren en vermengen van vroegere stijlen, hij legde nadruk op de esthetische vormgeving van ieder van ons omringend voorwerp, hij kende de kunst vooral een functionele rol toe en zag haar als een middel om de mens te dienen.

In de socialistische arbeidersbeweging streefden de leiders niet alleen naar de materiële verbetering van de toestand der arbeiders, zij waren ook bezig met de intellectuele vorming en de omvorming van de artistieke en esthetische smaak van de massa.

In dit kader moesten van de Velde en de socialistische partij elkaar vinden. Het boekje van Lieske Tibbe is een poging om het ontstaan en de evolutie van die relatie tegen een meer theoretische achtergrond te ontleden. Het werk gaat over een periode van tien jaar, 1894 tot 1904, waarover Toon Van Severen in zijn bespreking in De Morgen (2) opmerkt dat "ongetwijfeld tot veler verbazing men er uit leren kan dat socialistische voorlieden in die tijd zich intensief met de positie van kunst en wetenschap bezighielden."

Wat bewijst dat historici ook niet altijd sant in eigen land zijn. Als men zich de moeite zou getroosten de recente werken van eigen bodem over socialisme en cultuur te lezen of te raadplegen, dan zou men zich vandaag niet meer hoeven te verbazen.

(2). Toon VAN SEVEREN. Henry van de Velde , de art nouveau en het socialisme. In : De Morgen, 19 augustus 1981.

Ik doel hier o.m. op het deel over Camille Huysmans en de cultuur, verschenen in 1979, waar de relatie van Huysmans met Henry van Velde uit de doeken gedaan wordt (1). Het vooroordeel dat de socialisten in België tot aan Hendrik de Man zich uitsluitend met "biefstukkenpolitiek" zouden bezig gehouden hebben en geen belangstelling hadden voor een ethische en esthetische inhoud van hun doctrine blijkt nog altijd stevig ingeplant te zijn. Want schrijft Van Severen niet verder dat de ideeën van de socialistische voormannen "weinig helder" waren en dat "zal dan weer minder verbazen" want "Emile Vandervelde was de enige - althans de enige in dit boek, naast figuren als Destrée, Picard, Van de Velde - die de vinger op de gewonde plek durfde te leggen: de kloof tussen socialistische kunst en arbeiders"? Bijna alle socialistische auteurs hebben het daarover gehad, zelfs een bij uitstek praktische figuur als Anseele. Dat men dus die indruk uit het werk van Lieske Tibbe kan opdoen, houdt dan meteen ook mijn grootste kritiek daarop in.

Zij heeft haar studie gebaseerd op de tijdschriften "L'Art Moderne", "La société nouvelle", "L'Humanité nouvelle", ook "Van nu en straks", op het archief Hedendaagse kunst van de Musea voor schone kunsten te Brussel en het Henry van de Velde-archief in de koninklijke bibliotheek, eveneens te Brussel. Zij heeft bij mijn weten niet erg gezocht naar theoretische geschriften van socialistische leiders in binnen- en buitenlandse sociaal-democratische tijdschriften, zoals de "Avenir social" van Brussel, de "Revue socialiste" van Parijs of de Duitse "Sozialistische Monatshefte". Over het waarom van de kloof tussen de opvattingen van socialistische voormannen en progressieve kunstenaars enerzijds en de weigerende houding van de arbeidersklasse om de voorge-

(1). Denise DE WEERDT - Wim GELDOLF. Camille Huysmans en de cultuur. Antwerpen-Amsterdam, 1979, IX-286 p. (Camille Huysmans geschriften en documenten , VI 1A).

stane stijl in hun leefpatroon op te nemen, werd heen gegleden. De auteur heeft m.i. niet geantwoord op een aantal van de processen, die zij a.v. opsomt : "opkomst en doodlopen van de kunstnijverheidsbeweging in België, de wisselende belangstelling voor Morris bij van de Velde, de ontwikkeling van maatschappelijk geëngageerd ambachtelijk werken tot ontwerpen in dienst van het industrieel kapitaal, de ontwikkeling van de Parti ouvrier belge van opkomende beweging met revolutionaire elan tot geïnstitutionaliseerde, parlementaire partij enerzijds, en anderzijds wat betreft hun kunstpolitiek een groeiende voorkeur voor een ander soort kunst dan die van van de Velde(1)." Het is mij inderdaad een raadsel hoe je zo iets zou kunnen doen aan de hand van het hierboven opgesomde beperkte bronnenmateriaal. Zo kan het inderdaad gebeuren dat iemand uit de besluiten iets haalt dat mooi kadert in een vooropbepaald opzet van kritiek op het sociaal-democratisch ideeëngoed. Dit maakt het mogelijk om nóg maar eens uit te halen naar de vandaag de dag steeds meer ongeliefde sociaal-democratie, die nochtans bewezen heeft dat zij beter dan welke anarchiserende bourgeois ook begreep wat de arbeiders als eigen cultuurbelevens ervaarden. Het middeleeuws ideaal van de kunstenaar-arbeider en de arbeider-kunstenaar was een aanfluiting voor mensen, die door het verval van de ambachtelijke nijverheid van generatie tot generatie in de ellende van de industriële arbeid en het schandaal van het thuiswerk geduwd waren.

Industrie-arbeid was gruwelijk, in een lelijk of een esthetisch kader. Een van de kernachtige uitspraken van Edward Anseele "bien-être relève" wilden de sociaal-democraten eerst waarmaken, vooraleer zij konden hopen op een doordringen van nieuwe opvattingen omtrent het leef- en werkmilieu.

(1). Lieske TIBBE. op. cit. p. 8-9.

Wat de huisraad betreft zou het de moeite waard zijn te onderzoeken in hoever de industrialisering van de Art Nouveau - en andere nieuwe stijlen zoals de Art Deco, weliswaar decennia later - in het arbeidersmilieu doorgedrongen is.

Ondertussen bouwden de socialisten hun instituten van arbeidersopvoeding uit.

Tenslotte nog iets over de opmerking van Lieske Tibbe dat "Niet alle kontakten tussen Henry van de Velde en de Parti Ouvrier na 1904" - als hij naar Duitsland vertrekt om er het Weimar-instituut te besturen, en daarna voor Krölller-Müller gaat werken - "lijken afgebroken te worden." Zij steunt dit vaag vermoeden op de aanwezigheid van enkele brieven in het van de Velde-archief aan partijleider Emile Vandervelde. Al gaat haar uitgebreid artikel maar tot 1904, dan nog kan men niet totaal onwetend meer zijn over de rol die enkele vooraanstaande Belgische socialistten o.m. Emile Vandervelde, gespeeld hebben bij van de Velde's terugkeer naar België.

Een van zijn oudste en beste vrienden, Camille Huysmans, heeft zij nooit vernoemd. Hij heeft van de Velde de kans gegeven om, tegen de stroom in, ook in België zijn theorieën te onderwijzen en in de praktijk om te zetten. Zij leerden elkaar kennen rond 1894 in de Kunstsectie van de Brusselse afdeling van de Belgische werkliedenpartij en op de Université nouvelle. Daarna verloren zij elkaar uit het oog, om elkaar opnieuw aan te treffen te Bern, toen Huysmans terugkwam van het befaamde congres van Stockholm in 1917.

Huysmans was niet te spreken over de laster die van de Velde trof, inzake zijn zozegde verknochtheid aan Duitsland, dat hem de gelegenheid had gegeven zijn Weimar-instituut op te richten. Camille antwoordde daarop als Minister van Onderwijs, door hem de leiding van het splinternieuwe Terkameren-instituut toe te vertrouwen, en hem te benoemen als professor aan het Hoger instituut voor kunstgeschiedenis van de RUG.

In die periode bouwde van de Velde de overbekende "boeken-toren" van de universiteitsbibliotheek aan de Blandijnberg. Verder ontwierp hij de plannen voor het Belgisch Paviljoen op de wereldtentoonstellingen van 1937 te Parijs en 1939 te New York. Voor Antwerpen ontwierp hij het befaamde Benoit-monument. De plannen van een nieuwe voorstad op de linker-Schelde-oever van zijn hand, werden nooit verwezenlijkt. Ook na de tweede wereldoorlog moest Henry van de Velde terug beroep doen op Huysmans' tussenkomst, wegens enkele absurde beschuldigingen van collaboratie. Hij weerlegde die beschuldigingen in enkele interessante brieven aan C. Huysmans, waarin hij zich op politiek gebied bekendt als een republikeins burger, met een brede sociale en libertaire opvatting over de maatschappij, en waarin hij Huysmans herinnert aan hun gezamenlijke revolutionaire sociale en filosofische opvattingen bij het begin van hun carrière. Huysmans zelf maakte het politiek testament van van de Velde in zijn bekende kernachtige stijl, als volgt : " hij had niets van een politieker, hij gaf zich geen rekenschap van de werkelijkheid, en zijn vriendschap voor De Man is een normale uiting van zijn ultra-personalistische mentaliteit". Lieske Tibbe's definitie van van de Velde's politieke denkbeelden als "onduidelijk en romantisch" worden door die woorden verhelderd. Toch jammer dat zij het deel 6a van de Camille Huysmans-documenten er niet op nageslagen heeft ! Of behoorde Huysmans niet tot de Parti ouvrier belge?

Overgenomen uit Socialistische Standpunten. Jg. 29/1982, Nr. 4, p. 55-57.